

Schriftlicht

De breedte van Gods heil

J.M. Oldenhuis

... terwijl er bovendien een grote groep mensen van allerlei herkomst met hen meetrok...

Exodus 12:38 NBV

De kerk van God is geroepen om het evangelie van genade en verlossing wereldwijd te laten horen. Hierbij wordt vaak een beroep gedaan op het Nieuwe Testament, bijvoorbeeld het zogenaamde zendingsbevel in Matteüs 28:19. Minder bekend is dat ook al in het Oude Testament naar voren komt dat het heil dat God te geven heeft, niet alleen voor het eigen volk Israël is, maar dat ook vreemdelingen, landen en volken erin mogen delen. Uitgaande van een tekst uit het Oude Testament wil ik iets laten zien van de breedte van Gods heil in het Oude Testament.

Het springt niet meteen in het oog, maar het staat er wél. Als het volk Israël bepakt en bezakt eindelijk uit Egypte mag vertrekken, gaat er een grote groep mensen van allerlei herkomst mee op weg naar het beloofde land. Wie waren deze mensen? Waarom gingen ze mee? Wat betekent het voor de uittocht dat deze mensen mee mochten? En wat zegt dat over God en over het heil dat Hij aan mensen wil geven?

Mensen van allerlei herkomst

Wie waren deze mensen? Het Hebreeuwse woord dat hier gebruikt wordt, wil altijd mensen aanduiden die niet tot de oorspronkelijke bevolking van een land behoren. Vandaag zou je misschien zeggen: allochtonen (zie Jer. 25:20; 50:37 en Ez. 30:5). Hier in Exodus 12 moet het dus – in onderscheid van de Israëlieten – gaan over mensen die niet van Israëlitische afkomst zijn.

Maar wie waren het dan wél? Verschillende mogelijkheden zijn aangedragen. Er is gedacht aan kinderen uit gemengde huwelijken tussen Egyptenaren en Israëlieten. Zulke huwelijken waren er immers (zie Lev. 24:10) en het hier gebruikte Hebreeuwse woord gaat terug op een werkwoord met de betekenis ‘vermengen’. Dus: mensen van gemengde afkomst. Ze zullen er zeker bij zijn geweest, Maar het lijkt niet aannemelijk dat ze allemaal half-Israëlitisch waren. Je kunt je hierbij ook afvragen of van kinderen uit gemengde huwelijken gezegd kan worden dat ze ‘van allerlei herkomst’ zijn of zelfs een ‘niet-Israëliet’.

Er kunnen Egyptenaren bij zijn geweest. Egyptenaren die onder de indruk waren gekomen van Gods macht en Israëls geloof. Ze hadden op grond van de tien plagen besloten met Israël en zijn God mee te gaan, en Egypte inclusief zijn goden achter zich te laten. Uit teksten als Exodus 9:20 en 11:3 kun je immers afleiden dat er Egyptenaren waren die groot respect hadden opgevat voor Mozes en voor God.¹ Calvijn heeft er nuchter op gewezen, dat je ook in rekening moet brengen dat in Egypte alles kapot was gegaan door de plagen waarmee God het land had getroffen. Je kunt je er iets bij voorstellen, dat er Egyptenaren waren die daarom besloten om met de Israëlieten mee te gaan en ergens anders een nieuw bestaan op te bouwen. Een groot deel van deze ‘mensen van allerlei herkomst’ zullen slaven zijn geweest. De Israëlieten waren niet de enige slaven in het Egypte van toen en de Egyptenaren haalden ze overall vandaan. Egyptische slaven waren inderdaad ‘van allerlei herkomst’. Toen hun

Israëlitische medeslaven de vrijheid kregen, kregen ook zij de kans om mee te gaan de vrijheid in.

Feit is en blijft, dat het er niet bij staat wie precies deze mensen waren. Alle bovenstaande suggesties zijn mogelijk: kinderen uit gemengde huwelijken, Egyptenaren, slaven van verschillende nationaliteiten.² Kortom, mensen van allerlei herkomst. En het waren er niet weinig, dat is ook duidelijk. En het laatste feit: ze gingen mee in de uittocht. En daar gaat het nu even vooral om.

Verderop in de woestijnreis

Een volgende vraag is: kom je deze ‘mensen van allerlei herkomst’ verderop in de woestijnreis nog tegen of blijft het bij deze ene vermelding in Exodus 12:38? Ik noemde al even Leviticus 24:10, waar het gaat over een man die geboren is uit het huwelijk tussen een Israëlitische vrouw en een Egyptische man. Deze man lasterde God en moest daarom worden gestraft. Mozes krijgt opdracht om tegen het volk te zeggen: ‘Wie de naam van de HEER lastert, moet ter dood gebracht worden – of het nu een vreemdeling is of een Israëliet.’ De ‘vreemdelingen’ van het begin zijn er dan dus nog steeds bij, anders heeft zo’n bepaling van God geen zin.

Een andere tekst is Numeri 11:4. Numeri 11 begint ermee dat het volk Israël zich weer eens gaat beklagen over het gebrek aan eten en drinken of de eentonigheid van het menu. In Tabera laait dan een vuur op (Num. 11:3). Maar – staat dan in Numeri 11:4 – het ‘samenraapsel van vreemdelingen dat met hen meetrok, was onverzadigbaar’. Zij beginnen opnieuw te klagen en het hele volk doet met hen mee. Ook deze tekst maakt duidelijk dat de niet-Israëlieten die in het begin meetrokken, inderdaad de hele reis erbij zijn gebleven en alles onderweg hebben meegemaakt.

Dit wordt ten slotte ook onderstreept in Deuteronomium 29:9-14. De woestijnreis is achter de rug, het volk maakt zich klaar om het beloofde land binnen te trekken. Op dat moment zegt Mozes: ‘Hier bent u allen nu bijeen, ten overstaan van de HEER, uw God: de stamhoofden, de oudsten, de schrijvers, alle mannen, vrouwen en kinderen van Israël, en alle vreemdelingen die als houthakker of waterputter in het kamp werken – bijeen om toe te treden tot het verbond dat de HEER, uw God, vandaag met u sluit, en de sancties die erbij horen te aanvaarden.’ Dus, de vreemdelingen die er vanaf het begin bij zijn geweest, hebben de woestijnreis tot het einde toe meegemaakt en gaan nu ook mee het beloofde land in. Ze mogen zelfs toetreden tot het verbond dat God met het volk sluit.³

De breedte van Gods heil

Maar hoe moet je de aanwezigheid van deze mensen van allerlei herkomst in de uittocht en in de woestijnreis duiden? Het viel me op dat veel bijbeluitleggers negatief zijn over de aanwezigheid van deze mensen en met name hun invloed op de Israëlieten. Luther bijvoorbeeld had het over ‘gepeupel’. Vaak wordt een verbinding gelegd met het hierboven al genoemde Numeri 11:4. Het samenraapsel van vreemdelingen zette het volk Israël ertoe aan om zich te gaan beklagen. Dat komt ervan, als je niet-Israëlieten mee laat gaan, zo is dan vaak de redenering. In de Korte Verklaring bijvoorbeeld wordt de verbinding gelegd met Ezechiël 20:5-10, waar Ezechiël in de naam van God de Israëlieten verwijt zich nooit te hebben willen ontdoen van de Egyptische afgoden. Zonder dat het met zoveel woorden wordt gezegd, is de suggestie duidelijk: de meegereisde niet-Israëlieten hebben de Israëlieten ertoe aangezet om de Egyptische goden trouw te blijven.

Nu valt het verband tussen de ‘mensen van allerlei herkomst’ in Exodus 12 en het ‘samenraapsel van vreemdelingen’ in Numeri 11 niet te ontkennen. Alleen kun je niet zomaar een isgelijkteken zetten. De beide gebruikte termen zijn anders. Hoogstens kun je op grond van Numeri 11:4 concluderen dat er onder de mensen van allerlei herkomst lieden zijn geweest, die meedingen met dubieuze motieven: ze dachten met de God van Israël altijd verzekerd te zijn van een gevulde etenstafel en dat bleek dus een flinke misrekening. Maar uit Numeri 11:4 valt niet af te leiden of dat voor allen heeft gegolden. Er zal dus ‘gepeupel’ bij zijn geweest, maar verder kun je niet gaan.

Overigens: van wie hebben ze het klagen nou geleerd? Tijdens de woestijnreis zijn het toch om te beginnen de Israëlieten zelf die God tergen met hun klachten over gebrek aan eten of drinken. Het is dus niet terecht om te suggereren dat de mensen van allerlei herkomst Israël tot zonde aanzetten. De gegevens wijzen evenzogoed de andere kant op: het samenraapsel van vreemdelingen kopieerde het gedrag van de Israëlieten.⁴

Maar hoe moet je het dan duiden, dat deze mensen meedingen? De bijbeltekst waaraan ik om te beginnen denk, is Genesis 12:1-3. God doet aan Abraham de belofte dat met Abraham alle volken op aarde gezegend zullen worden en dat Abraham een bron van zegen zal zijn voor anderen. Aan het begin van de uittocht licht er iets van op: mensen van allerlei herkomst – niet Israëlieten! – mogen delen in de vrijheid waarin God zijn volk wil leiden. Kortom: Gods heil is inclusief!

De vreemdeling in Israël

Dit hangt samen met de positie die deze, maar ook andere vreemdelingen in konden nemen onder het volk Israël. Hoe zat dat om te beginnen met deze meegereisde vreemdelingen: hoorden ze er echt bij of werd hun aanwezigheid geduld? Voor het antwoord op die vraag wil ik beginnen bij Exodus 12:43-49 – een aantal verzen na Exodus 12:38. In Exodus 12:43-49 gaat het over vreemdelingen bij de viering van het Pesach. Het ligt voor de hand om bij deze vreemdelingen te denken aan de mensen van allerlei herkomst die even hiervoor zijn genoemd.⁵

In Exodus 12:43-49 wordt het een vreemdeling toegestaan om deel te nemen aan het pesachmaal, mits hij zich liet besnijden met zijn hele gezin. Zo trad hij toe tot het verbond dat God met Israël gesloten had en golden voor hem dezelfde rechten en plichten als voor de geboren Israëliet. In Numeri 9:15 wordt dit in het kader van de pesachviering letterlijk gezegd: ‘Voor vreemdelingen en geboren Israëlieten geldt een en dezelfde wet’, of het nou het brengen van offers betreft (Num. 15:14-16), het eten van bloed (Lev. 17:12), het in acht nemen van reinheidsvoorschriften (Lev. 17:15), het meegenieten van de voorgeschreven rust van het vierde gebod (Deut. 5:14), maar ook het bestraft worden voor een overtreding van Gods gebod (Lev. 24:16). Kortom: ‘Er bestaat voor de HEER geen onderscheid tussen jullie en vreemdelingen. Voor jullie en voor de vreemdelingen die bij jullie wonen geldt een en hetzelfde voorschrift en een en dezelfde regel’ (Num. 15:15-16).

Nu namen deze vreemdelingen bepaald niet de belangrijke posities in. Houthakkers en waterputters waren ze (Deut. 29:10). Samen met de weduwen en de wezen behoorden ze vaak tot de kwetsbare groepen in de samenleving (Deut. 24:17). Hun positie zal in veel gevallen een nederige zijn geweest. Maar dit alles neemt niet weg dat hun plek in het verbond met God niet tweederangs was. Ze mochten volop delen in en genieten van alle weldaden die de Here God zijn volk daarin wilde bewijzen.

Alleen tijdens Ezra en Nehemia wordt het verschil tussen de Israëliet en de vreemdeling duidelijk aangezet. Israëlieten mogen niet trouwen met vreemde vrouwen (Ezra 9-10, Neh.

13:23-24). Maar deze maatregel moet je plaatsen in het licht van die tijd: het voortbestaan van Israël hangt aan een zijden draadje. Ezra's maatregel kun je het best opvatten als een 'crisismaatregel'.⁶

Delen in de zegen van Abraham

In het geheel van het Oude Testament gebeuren hiermee eigenlijk niet eens zulke onverwachte dingen. Van meet aan is het mogelijk dat anderen dan alleen de Israëlieten zelf kunnen delen in het heil dat God wil geven. Om het zo te zeggen: kunnen delen in de zegen die aan Abraham is beloofd (Gen. 12:1-3). Als Abraham de opdracht krijgt om zijn gezin te besnijden, dan worden ook Abrahams slaven die niet tot zijn eigen volk behoren, daarin mee betrokken (Gen. 17:12-13).

Ook verderop in het Oude Testament komt regelmatig naar voren dat de God van Israël geen exclusieve God is, die andere volken dan Israël buitensluit. Bij de inwijding van de tempel bidt Salomo dat de tempel een plek mag zijn waar ook vreemdelingen van heinde en verre zullen komen om God te vereren, en hij vraagt God of Hij hen dan wil horen (1 Kon. 8:41-43). In de psalmen worden regelmatig alle volken op aarde uitgenodigd om mee te doen in de lof op God (bijv. Ps. 67; Ps. 100 en Ps. 87). En de profeten in Israël hebben nooit alleen Israël op het oog, maar willen de hele wereld aanspreken, in veroordeling (bijv. de volkerenprofetieën), maar ook in beloften voor de toekomst (bijv. Jes. 2:1-5). Wie zich bij deze God wil aansluiten, zal gered worden, of je nu vreemdeling bent of eunuch (Jes. 56:3).

Maar hoe zit het dan met Gods verbod voor Israël om zich te vermengen met de oorspronkelijke bevolking van Kanaän? Inderdaad waarschuwt God daar met klem tegen, maar de reden is dat op deze manier Israëls kinderen ertoe verleid worden om God vaarwel te zeggen en te kiezen voor de heidense goden (zie Deut. 7:3-4). Dat neemt God hoog op! Maar dat wil niet zeggen dat deze heidenen zelf er niet toe zouden kunnen of mogen komen om God te gaan dienen. In Deuteronomium 4:6-7 roept Mozes Israël met zoveel woorden ertoe op om aan de rest van de wereld maar te laten zien hoe groot en dichtbij God is en hoe rechtvaardig zijn wetten en regels.

Exodus 12:38 is daarmee precies in overeenstemming met de rest van het Oude Testament. Het heil dat God wil geven, is nooit van een exclusief karakter, iets voor het eigen volk alleen. Ook anderen kunnen erin delen. Gods belofte aan Abraham in Genesis 12:3 treedt niet pas in werking bij de komst van Jezus Christus op aarde. Zeker, dan wordt wat God bedoeld heeft, in zijn volle reikwijdte zichtbaar, maar ook daarvoor al mochten anderen dan de Israëlieten zelf delen in het door God gegeven heil.

Wij hebben gehoord dat God met u is

Natuurlijk is er sinds Pinksteren iets veranderd. Met de komst van de Heilige Geest breekt de breedte van Gods heil pas ten volle door. Dankzij Jezus Christus wordt de muur die scheiding bracht tussen Israël en de volken, pas echt afgebroken (Ef. 2:14). Terwijl in de tijd van het Oude Testament vreemdelingen nog – om zo te zeggen – druppelsgewijs mochten toetreden tot het verbond met God, mogen na Pinksteren volken en mensen 'van allerlei herkomst' massaal delen in de zegen beloofd aan Abraham. Maar wie goed luistert naar het Oude Testament, ontdekt dat ook al in het Oude Testament Gods intentie met de volken rondom Israël en het royale aanbod van zijn heil duidelijk in beeld komen. Ondanks allerlei beperkingen staat ook in de tijd van het Oude Testament de toegang tot het heil eveneens open voor mensen van allerlei herkomst.

In onze tijd wordt meer en meer binnen de gemeente het gesprek gezocht en gevoerd over de missionaire taak en roeping van de christelijke kerk. In mijn ervaring kunnen zulke gesprekken snel verzanden in krampachtigheid. Krampachtigheid bij een deel van de gemeente, omdat vanaf nu alles anders 'moet'. Krampachtigheid bij een ander deel van de gemeente omdat missionaire gerichtheid geassocieerd wordt met allerlei – vooral door henzelf ongewenste – veranderingen. Dat is jammer. De Bijbel zelf blijkt met deze missionaire vragen veel meer ontspannen om te gaan. Het is in het geheel van de Bijbel een volstrekt natuurlijke zaak dat ook anderen dan leden van Gods eigen volk of gemeente toegang kunnen krijgen tot het heil van God. Het is ook volstrekt duidelijk dat dit nergens betekent dat er dan aan de over te dragen boodschap concessies moeten worden gedaan. Juist uit het Oude Testament kun je leren dat de boodschap van God de genadige Koning in al zijn duidelijkheid naar voren gebracht mag worden in het vertrouwen dat er dan mensen zullen zijn die zich aangesproken weten en met wie God zijn weg zal gaan. Deze ontspanning mag overal doorklinken, van evangelisatiegesprekken tot de preek die immers geen bijbelstudie is voor ingewijden alleen, maar Gods aanbod van genade voor verloren zondaren, of ze zich nou binnen of buiten de gemeente bevinden.

Op deze manier mag gewerkt en geleefd worden in de gemeente in de breedte van Gods heil, vanuit de belofte van zegen die God aan zijn kerk wil geven. Door de profeet Zacharia werd deze belofte aan het einde van het Oude Testament als volgt onder woorden gebracht: 'En dit zegt de HEER van de hemelse machten: Als die tijd is gekomen, zullen tien mannen uit volken met verschillende talen een Joodse man bij de slip van zijn mantel grijpen met de woorden: "Wij willen ons bij u aansluiten, want wij hebben gehoord dat God bij u is"' (Zach. 8:23).

Noten:

1. 'Sommige hovelingen van de farao namen de woorden van de HEER ernstig en brachten hun slaven en vee binnen in veiligheid' (Ex. 9:20). 'De HEER zorgde ervoor dat de Egyptenaren het volk goedgezind waren. Mozes stond zelfs in hoog aanzien bij de hovelingen en bij het Egyptische volk' (Ex. 11:3).
2. Zie ook Num. 12:1, waar te lezen valt dat Mozes een Nubische vrouw huwde.
3. Later bij de verbondsvernieuwing op de Ebal (Joz. 8:30-35) zijn ook de vreemdelingen hierbij aanwezig (Joz. 8:35). Zij zullen ook hebben meegevochten bij de verovering van het land Kanaän.
4. In psalmen als Psalm 78 en 106 – waarin op Israëls geschiedenis wordt teruggeblikt – wordt dan ook de verantwoordelijkheid voor Israëls ontrouw en verzet tegen God bij de Israëlieten zelf gelegd.
5. In Exodus 12:43-49 worden verschillende termen voor 'vreemdeling' gebruikt. In de vertaling komt dat niet altijd duidelijk naar voren:
 1. de buitenlander die niet in het land woont en die niet mag deelnemen aan het pesachmaal (Ex. 12:43);
 2. de tijdelijke vreemdeling (Ex. 12:45);
 3. de vreemdeling van niet-Israëlitische afkomst die permanent woont in het land naast de Israëliet (Ex. 12:48).
6. In aansluiting bij S. Paas, *De werkers van het laatste uur. De inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente*, p. 96.